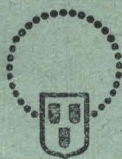

ŞAGUNA ŞI EÖTVÖS

CONFERINŢĂ ȚINUTĂ IN
SALA FESTIVĂ A GIMNA-
ZIULUI DIN BRAŞOV LA 6
DECEMVRIE 1913, ŞI LA
„ASOCIAȚIUNEA“ DIN SI-
BIU LA 8 DECEMVRIE 1913.
De Dr. IOAN LUPAŞ.

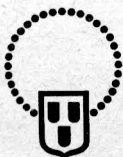

ARAD, 1913. :: :: :: TIPARUL TIPOGRAFIEI
„CONCORDIA“ SOCIETATE PE ACȚII.

ŞAGUNA ŞI EÖTVÖS

CONFERINŢĂ ȚINUTĂ IN
SALA FESTIVĂ A GIMNA-
ZIULUI DIN BRAŞOV LA 6
DECEMVRIE 1913, ŞI LA
„ASOCIAȚIUNEA“ DIN SI-
BIU LA 8 DECEMVRIE 1913.
De Dr. IOAN LUPAŞ.

Biblioteca Judeteana ASTRA

322200

BIBLIOTECA „ASTRA”
SIBIU

ARAD, 1913. :: :: TIPARUL TIPOGRAFIEI
„CONCORDIA“ SOCIETATE PE ACȚII.

NU SE
IMPRUMUTĂ
ACASĂ

01

359437

47 IUL. 2010

Alui primproector P. Drăgăș - cu stîmă:

12/III . 9/IV .

Autorul .

i.

Românii au serbat la 1909 cu toată evlaviază și recunoștința împlinirea întâiului centenar dela nașterea *mitropolitului Andreiu baron de Șaguna*, care n'a fost numai o înțeleaptă și luminoasă față bisericească, restauratorul și organizatorul mitropoliei noastre ortodoxe-române, ci și un neobosit scriitor, un priceput bărbat de școală, un deschizător de cărări nouă pentru cultura poporului nostru și un „om politic din creștet până în tălpi”, cum l-a caracterizat cu dreptate Eminescu („*Scrieri politice și literare*” vol. I. pag. 196.)

Împlinindu-se în toamna acestui an, la 3 Septemvrie 1913, un secol dela nașterea vestitului scriitor și bărbat de stat, care a fost *baronul Iosif Eötvös*, mai multe societăți culturale din patrie au aranjat serbări întru amintirea lui.

În opinia publică maghiară comemorarea lui Eötvös nu a putut să aibă acel răsunset puternic, pe care l-a avut la 1909 comemorarea lui Șaguna la Români de pretutindeni, afară de cei din Bucovina, unde mitropolitul Repta s'a dus să sfîntiască o gară nemțească sau ruținească în ziua, când ar fi trebuit să officieze părăstas în amintirea celui ce a prevăzut pericolul de azi al bisericii române din Bucovina și a încercat s'o salveze prin incorporare la metropolia restaurată de dânsul.

Fiindcă opinia publică maghiară e copleșită azi de idei și tendințe intolerante, cari contrastează mult cu luminatele idei umanitare și de progres ale baronului Iosif Eötvös, e explicabilă până la un punct indiferența unor cercuri politice maghiare față de amintirea lui Eötvös, pe care îl consideră ca pe un idealist vizionar sau chiar ca pe un naiv, cum nu s'a sfiit a-l pune negri referentul legii școlare din 1907 (un anume Bedöházy). Maghiarii șoviniști de astăzi nu găsesc puncte de razim pentru năzuințele lor în scrierile și faptele lui Eötvös, dupăcum căutăm și găsim noi în cărțile și alcătuirile lui Șaguna momente de îndemn și de însuflețire în lupta pentru realizarea aspirațiilor noastre culturale și naționale.

Deoarece între Șaguna și Eötvös a existat un intim raport de prietenie, foșitoare la anume prilejuri cauzei noastre naționale — am crezut de cuviință a nu lăsa să treacă anul acesta fără a manifesta și din partea noastră anume interes înțelegător față de amintirea baronului Iosif Eötvös, de ideile lui înțelepte și de intima lui prietenie cu marele nostru binefăcător Șaguna.

Dacă la 1909, când prăznuiam noi centenarul lui Șaguna, presa ungurească ne gratifica cu obicinuitele ei inzulte, — insinuând că ne-am adunat „la Sibiiu, nu spre a serba pe marele mitropo'it, ci pe politicianul, care a cercat să se alieze și cu satana, numai ca să înfrângă hegemonia maghiarismului și să sfarme în bucăți patria milenară¹⁾ — noi ca niște adevărați creștini

---

¹⁾ „Nagyszebenben nem a nagy érseket fogják vasárnaptól kezdve ünnepelni, hanem a politikust, aki az ördöggel is megpróbálkozott szövetkezni, csakhogy a magyarság hegemoniáját megtörje s ezeréves hazánkat földarabolja” cf. articolul lui Barna Endre: **Báró Saguna András** în **Ujság** din Cluj nr. 232 din 14/X. 1909.

vom răsplăti cu bine celor ce aruncă piatra asupra noastră și nu vom cerca să ponegrim amintirea eroilor lor, dupăcum fac ei cu ai noștri, ci le vom aprecia însemnătatea după merit și după cuviință.

II.

Iosif Eötvös s'a născut în Buda la 3 Septembrie 1813, ca fiu al baronului Ignatie Eötvös și al baronesei Ana Lilien, care era germană, de origine din Westfalia. Precum creșterea lui Șaguna a fost influențată în mod hotărâtor de neadormita priveghere a credincioasei sale mame Anastasia, tot astfel și mama lui Eötvös s'a dovedit o femeie nobilă, care a știut să determine educația fiului său. În familie, stând deci sub influența covârșitoare a mamei sale, care n'a învățat niciodată ungurește, Iosif Eötvös a primit educație germană. Astfel în toamna anului 1826, când s'a înscris la universitate, el nici nu știa bine ungurește. Biograful lui Eötvös, Ferenczi Zoltán istorisește un moment interesant din viața de student a lui Eötvös. Când a intrat în clasă și s'a așezat în banca primă, toți studenții s'au depărtat de lângă el spunând, că nu voesc să șadă într'o bancă cu nepotul unui trădător de patrie²⁾. Eötvös s'a dus acasă plângând și a întrebat pe instructorul său, Iosif Pruzsinszky, dacă e adevărat ce spun colegii lui. Acesta i-a răspuns: Da e adevărat, că bunicul tău e trădător de patrie, asemenea și tatăl tău și tot așa vei fi și tu, căci nici ungurește nu știi vorbi cum se cade". Băiatul simțitor s'a cutremurat auzind aceste cuvinte aspre ale instructorului său. S'a apucat cu toată stăruința, să învețe limba maghiară și peste câteva luni a rugat

²⁾ Alții susțin, că scena aceasta s'ar fi întâmplat cu Eötvös, când a intrat în liceu, lucru care nu e tocmai probabil, nefiind liceanii începători capabili de o asemenea manifestare a patriotismului....

pe colegii săi, să rămână după prelegere în școală, căci vrea să le spună ceva. Colegii curioși au rămas și Eötvös urcând catedra le-a spus de acolo cu voce răspicată, că nici tatăl său, nici bunicul său nu sunt trădători de patrie, ei sunt în adevăr slujitori ai împăratului; dar el se jură pe Dumnezeu cel viu, că va fi slujitor numai al patriei sale și lipsa de popularitate a numelui său o va șterge prin patriotismul și prin fidelitatea sa. Colegii încântați de această declarație alui Eötvös, l-au aclamat furtunatic și l-au ridicat pe umeri.

La amândouă aceste scene era de față și studentul Anastasiu Șaguna, care s'a înscris la universitate în acelaș an cu Eötvös, în toamna anului 1826. Ei probabil se cunoșteau de mai înainte din timpul, când au studiat împreună ultimele clase ale liceului catolic din Pesta. Este o împrejurare, care permite deducția, că acești doi tineri talentați au avut prilej a se cunoaște și a se împrieteni chiar din vârsta fragedă a copilăriei. Șaguna știm, că s'a născut în Mișcolț, comitatul Borsod. În acest comitat își avea moșia bunicul lui Eötvös. Parte mare a copilăriei și a tinereții sale o petrecu Eötvös în acest comitat, la moșia bunicului său. Este deci admisibil, că în timpul petrecut de Iosif Eötvös la moșia bunicului său, să fi cercetat adeseori orașul Mișcolț ca centru al comitatului, să fi întâlnit pe Anastasiu Șaguna, a cărui catolicizare forțată stărnise doar atâta vâlvă nu numai la autoritățile din comitatul Borsod, ci și la cele din Pesta și din Viena.

Prietenia lor a avut acum în cei 3 ani de studii universitare prilej atât de potrivit spre a se adânci și întări în sufletul amândurora. Șaguna a fost silit a asculta timp de 6 săptămâni lecțiile de religie catolică și a face examen înaintea aceluiaș vestit orator bisericesc Augustin Popol, care a fost profesorul de religie al tinărului Iosif Eötvös. Inșă nici iscusința

pedagogică, nici oratoria lui Popol nu l-au mai putut abate dela hotărîrea sa neînduplecată de a se întoarce la biserica strămoșească. Alături de colegul său Eötvös a ascultat și Anastasiu Șaguna lecțiile de istorie panmaghiară ale vizionarului Horváth István, care era neobosit în strădania de a dovedi, că tot ce a fost mare și glorios în istoria lumii întregi, purcede dela rasa maghiară.

Firește că efectul acestor lecții nu putea fi același asupra lui Șaguna ca asupra lui Eötvös. Mediul social și familiar, în care ajunsese Șaguna în casa unchiului său Grabovszky, unde pătrunsese deabinele cartea și scrisul românesc, a devenit pentru el o școală mai bună decât exagerările lui Horváth István, pe care îl va fi ascultat adeseori zîbind. Ori pînă când declama acesta despre originea ungurească a Cartaginei, tânărul Anastasiu se ducea cu gândul la adevărurile istorice cuprinse în scrierile protopopului Petru Maior, cari scrieri împodobiau biblioteca unchiului său dimpreună cu tot ce producea tiparul românesc din acele timpuri ca lucrare de valoare literară sau științifică.

Ca studenții cei mai distinși, Șaguna și Eötvös vor fi ajuns adeseori în discuții științifice, vor fi făurit împreună planuri pentru viitor și se vor fi gândit, că adeseori cărările vieții lor se vor întîlni. Știm cu toții, că anii petrecuți la universitate sunt cei mai potriviți pentru înjghebarea legăturilor de prietenie, care durează viața întreagă. Mai târziu asperitățile vieții și necazurile traiului zilnic anevoie mai oferă ocaziuni favorabile pentru înfiriparea unor relațiuni prietenești atît de intime, durabile și conștiente ca cele din timpul studiilor universitare. Deosebirea de vîrstă între Șaguna și Eötvös nu era decît de 4 ani, deci nu putea să formeze o piedecă în calea prieteniei lor intime, care nu s'a mărginit nu-

mai între păreții școlii, ci s'a întărit și prin contactul familiar, ce s'a putut înciripa între familia Eötvös și familia Grabovszky, nobilitată și aceasta la 1823, de împăratul Francisc I., cu predicatul „de Apadia”.

După ce a urmat Șaguna împreună cu Eötvös timp de 3 ani studiile iuridice la universitatea din Pesta, cărările vieții lor se despart de o camdată. La 1829, Șaguna pleacă la Vârșeț să învețe teologia, ajunge apoi la Carloviț ca secretar al mitropolitului Ștefan Stratimirovici, ispitește vechile scripturi slavone, grecești și românești, se înfundă cu ziua de cap în vasta bibliotecă mitropolitană, răscolește foliantele cele mari din această bibliotecă, îmbogățindu-și zi de zi cunoștințele și însemnările, de cari presimția că va avea trebuință în desfășurarea viitoare sale activități bisericesti, școlare și literare.

Se călugărește la 1833, luându-și numele Andreiu, se întoarce apoi iarăș la Vârșeț ca profesor de teologie, prin severitatea și pasiunea sa impunătoare bagă în groază pe călugării și teologii sârbi, făcând fală Românilor.

Iar Eötvös, după terminarea studiilor universitare, a pășit pe cariera administrativă, a ajuns viconotar în comitatul Albei, a făcut examenul de avocat la 1833, a ajuns repede concipist la cancelaria aulică ungară, fiindcă a reușit să dea un răspuns grobian la o notă pișcătoare a contelui Taafe prezidentul camerei aulice din Viena. Părăsindu-și curând slujba de concipist, s'a retras la moșia bunicului său și a început să ia parte la adunările comitatului Borșod, unde s'a distins ca orator atrăgând asupra sa atențiunea contimporanilor, cari îl numiau „baronul Pepi”. A călătorit apoi prin Anglia și Franța, a început să scrie versuri, nuvele, romane și să desvoalte o importantă activitate publicistică, până când la 7 Aprilie 1848 a ajuns ministru de culte și instrucție pu-

blică în cabinetul contelui Ludovic Batthyány.

Ca ministru de culte Eötvös a lucrat îndată un proiect de lege pentru organizarea învățământului poporal. § 13 al acestui proiect poate servi ca dovadă despre bunele intențiuni, ce avea el față de toți locuitorii țării, de orice limbă sau neam ar fi. În acest § se preconiza, că statul e dator să întrețină școală în una și aceeaș comună pentru fiecare confesiune separat, dacă are cel puțin 50 de copii obligați a cerceta școala. Proiectul lui Eötvös a ajuns abia pe la mijlocul lui August 1848 în desbatere, când spiritele erau foarte agitate din cauza frământărilor revoluționare. De aceea scria Petöfi la 10 August într'un articol de ziar: „Ați putea lăsa la o parte chestia educației acum, când nici nu știm, avea-vom pe cine educa ori nu”.

III

Cam în acelaș timp, când Eötvös ajunsese ministru de culte și instrucție publică, Șaguna fu sfințit (18/30 Aprilie 1848) în Carloviț ca episcop al Românilor ortodocși din Ardeal. După ce a condus adunarea națională de ne câmpul libertății și deputațiile Românilor la Viena și Innsbruck, rămânând câțva timp în Pesta, a cercetat pe Széchenyi, Deák, Kossuth și pe vechiul său prietin Eötvös. Kossuth înmărmurise la vederea lui Șaguna, ca din un fel de presimț, că va avea încă de lucru cu el, după cum s'a și întâmplat³⁾.

Cu Eötvös i-a fost întâlnirea mult mai plăcută și mai amicală. Colegii, cari au șezut atâtă ani de zile împreună pe aceleași bănci ale liceului catolic și ale universității pestane, purtând acum povara cea grea a simțului de răspundere pentru soarta milioaneilor de suflete încredințate conducerii lor, vor fi găsit

³⁾ I. Pușcariu: Notițe despre întâmplările contemporane pg. 113 nota.

și în aceste zile, tulburate de viforul patimilor potrivnice, câteva momente de reamintiri serene și întăritoare.

Șaguna urmând rlasul inimii sale, care îl sfătuia să nu lase un singur moment, fără a cerca să scoată tot folosul posibil dintr'insul, n'a întârziat a-i descoperi prietinelui său multe lipsuri și neazuri, de cari era bântuită, mai ales în privința școlară și culturală, eparhia sa transilvană. Și Eötvös n'a întârziat a-i promite ajutorul cerut pentru organizarea seminarului și pentru îndreptarea altor afaceri școlare și bisericești. Așa se explică împrejurarea, că tocmai în 4 Aug. 1848, când era atât de preocupat de proiectul său de lege școlară, Eötvös scrie lui Șaguna, cerându-i părerea în chestia organizării mai corespunzătoare a seminarului din Sibiiu. Șaguna răspunde imediat (la 10 Aug. 1848) cerând mijloacele pecuniare de lipsă (2600 fl. pentru plata a 2 profesori (a 500 fl.) și întreținerea gratuită a'or 40 elevi (1600 fl.)

La sfârșitul scrisorii sale accentuează Șaguna, că năzuințele sale au de scop promovarea binelui obștesc prin creșterea mai bună și mai îngrijită, ce voește s'o dea preoțimii sale și poporului; de aceea e convins că va întâmpina pietatea în deobște recunoscută a ministrului Eötvös („meg vagyok győződve, hogy Méltóságodnak e részben közönségesen elismert piétásával leszek szerencsés találkozni'") și cu deplină încredere îi cere sprijinul în interesul patriei și al eparhiei sale neglijate.

Tot atunci a mai intervenit Șaguna la ministrul Eötvös și în scopul ameliorării situației materiale a preoților noștri, cerând din vistieria statului o dotațiune corespunzătoare, pentru motivul atât de just, că și ei fac statului aceleași servicii folositoare ca și preoții altor confesiuni. Iar la 14 Aug. 1848 Șaguna înain-

tează ministrului Eötvös altă petiție pentru a i se da voie să țină la Sibiu, către sfârșitul lunii Septembrie 1848, un sinod la care să participe 44 de protopopi și 56 mireni.

Încă în 27 Iulie 1848 ținut Șaguna în Pesta o sfătuire împreună cu protopopii Iosif Ighian și Nicolae Popovici, cu advocații Ioan Onițiu, Petru Dobra și cu Dimitrie Moldovan spre a pregăti cele de lipsă pentru ținerea sinodului. Din protocolul acelei sfătuirii se vede, că sinodul era fixat pe ziua de 19 Sept. st. v. și „s'au aflat de bine, ca locul adunării să fie liberul sat regesc Rășinariu, până când sinodul va hotărî altminterlea” și „s'au hotărît, ca nefiind fond, de unde să se plătească de astădată mădularii Sinodului, să trăiască fieștecare din al său”. Fiecare protopop era să fie membru al sinodului, iar alegerea deputaților mireni se proiectase astfel: „fieștecare parohie să trimită la protopopul locului câte 2 alegători adecă câți preoți actuali se află în vre-un loc, de două ori câte atâția alegători să se trimită la protopopul, unde adunați fiind aceștia cu toții, să aleagă 1, 2 sau 3 deputați (după mărimea protopopiatului) și pe aleșii săi, dându-le mai întâiu pleniputintă, cu care se vor legitima înaintea sinodului, să îi trimită pe ziua numită la locul hotărît”.

Aceste amănunte, dintre cari unele se găsesc și în „statutul provizor” lucrat de Șaguna și primit de sinodul din 1860 „cu mare plăcere și călduroasă mulțumire”, precum în genere această încercare a lui Șaguna de a ține sinod în 1848 are deosebită importanță istorică, întrucât dovedește, că Șaguna a fost chiar dintru început un aderent convins al sinodalității în biserica noastră. Este deci lipsită de temei aserțiunea lui Ioan Maiorescu, că Șaguna ar fi fost „contra constituțiunei sinodale zicând, că e invențiune protestantă”. Tot atât de puțin acceptabilă e și părerea lui Barițiu, care scrie

într'o notiță din „Transilvania” (1877 pag. 269 nota 2): „în adevăr episcopul Andreiu fusese de această idee până cătră anul 1860; dară după aceea își schimbase cu totul părerile în urmarea unui studiu mai aprofundat al instituțiilor vechi”. Imprejurarea, că Șaguna a încercat la 1848, iar la 1850 a reușit să țină sinod cu clerici și mireni, arată în mod evident că el nu era pentru „forma serbico-despotică”, ci lupta pentru introducerea constituției sinodale în biserica noastră. Se înțelege, că mai erau și alții cari simțeau necesitatea și importanța sinodalității. De aceea se zice în menționatul protocol din 27 Iulie 1848 „că de vreme ce neapărată trebuință de a se ținea sinod este peste tot simțită, Măria Sa Domnul Episcop să nu-și pregete a mijloci la Măritul Ministeriu slobozire spre ținerea lui după dreptul și chipul, cu care l-au ținut strămoșii noștri.”

În scrisoarea adresată lui Eötvös Șaguna face unele modificări, cerând, ca locul întrunirii sinodului să fie la Sibiu, unde e și consistoriul și arhiva și comisariatul provincial, în administrarea căruia s'au dat la 1832, în urma cererii lui Vasile Moga, fundațiunile episcopiei.⁴⁾

Precipitarea evenimentelor revoluționare a zădărnicit acest plan, căruia ministrul Eötvös, ca om de convingeri profund liberale și constituționale, probabil nu i-ar fi pus nici o piedică.

4) „Ezen zsinat megtartására legczélszerűbbnek vélem Szeben városát 1-ször azért, mivel a püspöki lakhely ott lévén, az egyházi tanács levéltára is ott vagyon, honnan is a szükséges esetekben a netalán szükségessé vált előiratok könnyen megkaphatók lennének; 2-szor mivel helyben vagyon a provinciális commissariatus, melly is eddigelé az alapítványokat Moga Vazul püspöknek kérésére a megyebeli sydoxiális, clericális és más egyes személyek részéről ajándékozott alapítványok a Provinciális Commissariatus kezelésére **felsőbb** rendeletek utján bizattattak.

IV.

Anii revoluției și ai absolutismului au îndepărtat în câțiva pe vechii prieteni și conșcolari unul de altul; nu au putut însă desființa legătura sufletească dintre dânsii. Deși în împrejurări cu totul deosebite, felul lor de cugetare vedem că în chestiuni de mare importanță obștească era uneori aproape identic. În preajma izbucnirii războiului cu Italia, în 1859, Eötvös publică o broșură germană sub titlul „*Die Garantien der Macht und Einheit Österreichs*”. În această broșură profetind războiul cu Italia, arată cât este de izolată Austria și cât este de slăbită înăuntrul ei. Puterea Austriei ar putea fi sporită numai prin două mijloace: centralizarea forțelor, de cari dispune, și înlăturarea cauzelor cari produc neînțelegerile dintre popoarele ei. De aceea e neapărat de lipsă egală îndreptățire a tuturor părților monarhiei. Această îndreptățire egală poate fi bazată numai pe libertate politică, iar nu pe despotism, și trebuie să se manifeste în autonomia administrativă a statelor singuratice, însă nu după împărțire națională, ci după granițe istorice. Aceasta ar fi prima garanță pentru viitorul Austriei. Iar a doua și cea mai însemnată garanță este în principiul de naționalitate. Acesta în Austria este congruent cu temeiul isto-

---

Mindezeknek nyomán bätorkodom Méltóságodat kérni, miszerint folyó évi október hónap 3/15-ére az előadottak szerint Szebenben egybehivandó megyei zsinat meg tartására engemet felhatalmazni és egyszerűsmint a Provincialis Commissariatust oda utasítani, méltóztatna, miként Templomomat érdeklő minden alapítványoknak ugy a status activusról, valamint netalán a kiadott tőkepénzek hátralévő kamatjairól is kimerítő kimutatást nekem átküldjön. Tellyes bizodalommal várva várván engesztelő rendeletet, mély tisztelettel maradok” etc. (Din conceptul scrisorii datată **Pesten Augustus 14-én, 1848.**)

ric și astfel principiul național reprezentat cu ajutorul autonomiei (lăuntrice (teritoriale) prin popoare întregi, este antirevoluționar și are ca rezultat sporirea puterii centrale, deoarece fiecare națiune simte, că dezvoltarea sa poate fi asigurată numai prin un puternic stat-centralistic. Această concepție a sa o sprijină Eötvös și pe împrejurarea, că conștiința istorică și demnitatea singuraticelor națiuni e cu mult mai bine dezvoltată în statele Austriei, decât aiurea. Eötvös privia deci cu încredere viitorul Austriei, a cărei existență și tărie este și în interesul comun al Europei întregi. Așa dar Eötvös nu doria organizarea monarhiei austro-ungare pe bază dualistică, cum e astăzi și cum o cereau toți politicienii maghiari înainte și după 1848; el privia deci și Ungaria numai ca pe un stat în rând cu toate celelalte state ale monarhiei și într'un capitol deosebit al broșurei amintite dovedea, că o astfel de întocmire centralistă nu este în contradicție cu trecutul istoric al Ungariei. De altă părere era însă prietenul său, Iuliu Andrássy, care imediat după cetirea broșurei lui Eötvös, s'a dus la el și l-a înfruntat pentru publicarea acestei broșuri, a cărei tendință se împotrivese cu toate aspirațiile naționale și cu trecutul Maghiarilor⁵⁾.

În discursul rostit la 26 Septembrie 1860, în senatul imperial din Viena, Șaguna încă spunea cu toată hotărârea, că „nici binele din lăuntru, nici puterea în afară a monarhiei” nu vor putea fi asigurate în viitor decât prin unitatea monarhiei, prin constituțiuni provinciale corespunzătoare autonomiei, și împrejurărilor din singuraticile provincii, prin egala îndreptățire a tuturor națiunilor și dreptul limbei lor la toate direcțiile, prin așezarea religiilor creștine pe o treaptă egală între sine și față de stat”...

⁵⁾ *Ferenczi Zoltán: Báró Eötvös József* (Budapest 1904. pag. 209—210.)

Lui Șaguna i s'au adus multe învinuiri chiar din partea presei românești, că ar fi fost mai mult centralist decât autonomist. Dar adevărul e, că în toată activitatea lui politică se vede ca un fir roșu tendința de a aduce în consonanță și armonie postulatele autonomiei, — fie naționale, fie provinciale — cu condițiile necesare pentru existența monarhiei unitare. Dacă în unele împrejurări năzuințele lui și ale noastre, de ordin religios, cultural sau politic, erau mai bine sprijinite de centraliștii din Viena, decât de autonomiștii din Ardeal, pentru aceasta cine ar putea să făurească vre-un cap de acuzație contra diplomatului arhieru și șef politic? Tot asemenea nu credem, că s'ar putea găsi cineva să-l acuze pe Șaguna, că ar fi fost în sufletul său aderent al dualismului. A simțit și el, ca și ceilalți conducători ai Românilor, ce lovitură grea însemnează această schimbare, dar nu și-a pierdut nici măcar un moment încrederea în puterea de viață a poporului nostru, despre care avea ferma convingere, că își va putea croi soarta sa și independent de guvernele sau sistemele politice, cari se vor succeda în această monarhie. Pentru această concepție a lui Șaguna, e caracteristic următorul pasaj dintr'o epistolă adresată cavalerului I. Pușcariu (20 Iunie 1865): „...noi nu avem alta să facem, decât să gândim la ouăle, cari rămân naturei lor consecvente, fără privire la cloca, sub care, se pun ele spre clocire. Ouăle raței puse sub găină dau pui de rață, iar cele de găină puse sub curcă dau pui de găină etc. Așa și noi totdeauna trebuie să rămânem Români, fie cum va fi regimul și maxima lui”.

V.

După încheierea dualismului Eötvös intră ca ministru de culte și instrucțiune publică în guvernul prezidat de Iuliu Andrásy (numit la 17 Febr. 1867). În această calitate avea acum o-

cazie potrivită să-și ducă la îndeplinire planurile sale, privitoare la educația și instrucția populară, planuri, pe cari — după cum s'a amintit — vijeliile din anul 1848 i le spulberase pentru moment. În proiectul său de lege școlară (art. 38 din 1868) a știut să țină seamă de trebuințele sufletești și culturale nu numai ale poporului maghiar, ci ale tuturor popoarelor din patrie. Paragraful 58 al acestui articol spune anume, că fiecare copil trebuie să-și primească instrucția în limba maternă. Păcat, că această dispoziție a fost atât de mult știrbită din partea succesorilor lui Eötvös, încât azi e aproape cu totul căzută în desuetudine, în multe părți ale țării. Pentru unele dispoziții ale acestei legi, cari nu respectau în deajuns jurisdicția bisericească Șaguna s'a cam năcăjit pe Eötvös, însă nu-l învinuia direct pe el, ci pe secretarii săi Tanárky și Molnár Aladár, despre cari zice într'o epistolă, că „au luat în arândă” pe bietul Eötvös.

Pentru Șaguna și pentru cauza mitropoliei noastre ortodoxe române nu se putea în anii aceia un ministru mai potrivit decât Eötvös la rezortul cultelor și al instrucțiunii publice. Mitropolia fusese restaurată la 1864, însă numai prin un bilet de mână din partea monarhului. Existența acestei mitropolii trebuia acum asigurată pentru toate timpurile prin un articol de lege. Grație stăruinței neobosite a lui Șaguna, acest articol de lege (IX din 1868) n'a întârziat mult. Și la aceasta a contribuit de sigur pe de-o parte prietenia strânsă dintre Șaguna și Eötvös, pe de altă parte ideile luminate și generoase ale acestuia din urmă, care a fost totdeauna aderent al egalei îndreptățiri confesionale și autonomia bisericească o privia ca cea mai bună garanță pentru alipirea singuraticilor la religia lor și ca cel mai bun razim al statului⁶⁾. Adevă-

⁶⁾ Ferenczi o. c. pag. 275.

rat că lui Eötvös i s'au adus grave învinuiri pentru acest articol de lege. Beksics scrie, că această lege statornicește un dușman lăuntric contra ideii de stat maghiar („belső ellenséget állandósít e törvény a magyar állameszme ellen”). Bărbații luminați ai țării au înțeles și recunosc și astăzi, că această lege era absolut necesară. Cu atât mai mult vor înțelege în viitor, când ideile lui Eötvös nu vor mai fi sugrumate de porniri intolerante și exclusiviste. Eötvös însuș spunea, într'o scrioare către fiul său⁷⁾, că el se simte în politică ca un adevărat „Zukunft” care toată viața lui a cântat cântece, pe cari contemporanii n'au voit să le înțeleagă. Va veni însă timpul, ca ele să fie înțelese și apreciate. Pe baza acestui articol de lege congresul nostru național-bisericesc din 1868 a alcătuit „Statutul organic” după proiectul lucrat de Șaguna și l-a înaintat ministrului Eötvös ca să-l prezinte Maj. Sale spre sancționare.

Despre examinarea, prin care a trecut „Statutul organic” în ministerul cultelor, împărtășește cav. Ioan Pușcariu ca martor clasic în amintirile sale, următoarele amănunte interesante:⁸⁾

„Cea mai însemnată lucrare a mea în ministerul cultului, a fost referada pentru întărirea „Statutului organic”. Pentru cenzurarea acestuia ministrul Eötvös a compus o comisiune cenzurătoare, ce consta din cei doi secretari de stat Tanárky și Ioanovics, și din cei doi consilieri de secțiune Mandics și Pușcariu. În această comisiune, condusă personalmente de însuși ministrul, s'a cetit și desbătut întreg Statutul organic din §. în §. și văzându-l, ce principii liberale cuprinde el — după ce isprăvi per-

⁷⁾ Ibidem pag. 240 nota.

⁸⁾ Vezi „Notite despre întâmplările contemporane”, Sibiu 1913 pag. 135—6.

tractarea lui până la fine — zise: voi să se sancționeze prin Majestatea Sa, ca să puteți zice odată, că aceasta s'a întâmplat sub un ministru ungar liberal, care n'a vrut să fie mai puțin liberal decât congresul vostru. Numai în privința unor puncte, — cu totul nouă, dintre cari unele erau numai stilare, altele întregitoare și numai trei mai meritoriale — se nascu întrebarea, că oare să se trimită „Statutul organic” iară la congres spre a primi punctele diferențiale, ori să se rectifice prin minister pe lângă postericara primire și din partea congresului? Noi — adecă eu (Pușcariu) ca referent, și Ioanovici ca șef al secțiunii greco-orientale, cari am luat parte și la congres ca membrii aleși, temându-ne ca nu cumva prin trăgănare până la convocarea din nou a congresului, să se pericliteze tot lucrul, am preferit de a ne învoi la modalitatea din urmă. (Și de aceea, că modificările nu erau adânc tăietoare în drepturile bisericești, — și primirea lor din partea congresului era rezervată.) Pentru asta am și fost atacați prin „Albina” lui Babeș, dar ne-am mângăiat cu aceea, că am văzut „Statutul organic” sancționat. Urmările au justificat urgența, cu care am întetit sancționarea Statutului organic — pentru că curând după aceea murind Eötvös, care era aplicat cauzei noastre și care ca ministru autoritativ din 1848 lucra independent de colegii săi mai tineri de acum; — cauzele cele mai însemnate bisericești le trase ministrul prezident, contele Andrassy în consiliul ministerial, unde nu treceau așa lesne ca prin liberalul și independentul baron Eötvös. Așa se întâmplă, că Sârbii întârziind cu statutul organismului lor bisericesc, acesta deveni sub cenșura lui Andrassy, care — când referentul Mandics îi spusese, că episcopii la Români ortodocși se aleg prin sinodul eparhial, nu-i credea — iar după ce îi arătă respectivul §. din Statutul or-

ganic al Românilor sancționat de Majestatea Sa, exclamă: săracul Eötvös! el avea înaintea ochilor tot instituțiuni americane — și nici în America nu e așa! — Sârbii nici până astăzi, cu toate sfortările lor, încă n'au putut deveni la o ordine cu biserica lor.”

Cât timp a fost Eötvös ministru de culte și instrucțiune publică, în toate afacerile românești mai însemnate cerea părerea lui Șaguna. Despre aceasta se găsesc urme în corespondența lui Șaguna cu I. Pușcariu. Astfel în epistola din 14 (26) Martie 1867 Șaguna împărtășește lui Pușcariu următoarele: „Popasu îmi scrie, că a făcut lui Eötvös vizita și fiind provocat să recomande pe cineva la departamentul cultului, i-ar fi răspuns: că în privința aceasta să binevoiască a se pune cu mine în conțelegere, la care ministru i-ar fi răspuns la aceasta cu multă plăcere, zicându-i că dânsul este în corespondență cu mine și i-a arătat scrisoarea mea. La care Popasu au făcut ochi mari etc.” În aceeaș epistolă scrie Șaguna: „Eu sperez, că Ioanoviciu va fi șeful departamentului bisericesc pe partea noastră în ministerul cultului” — lucru, care s'a și întâmplat.

Iar când absolventul de teologie și filozofie Dr. Nicolae Maier, fostul protopop al Săliștei (1883—1898) se ocupa cu gândul să ajungă profesor de limba și literatura română la universitatea din Pesta, Eötvös ceru iarăș părerea lui Șaguna. „Eu i-am răspuns — scrie Șaguna, — că Excelenția Sa dacă pe Maieru îl denumește de profesor, eu prea bucuros îl desleg dela datorițele sale clericale. Acum în zilele acestea voi trimite rugare către Exc. Sa, ca stipendiul de stat al lui Maieru să-l transpună dela 1 Sept. a. c. pe clericul absolut *Daniil Popoviciu* (profesorul Barcianu de mai târziu!) și atunci poate dispune, dupăcum va voi cu Maieru; altcum el vine acasă și se întrebuințează în cancelarie” (6/18 Iulie 1870).

VI.

Câtă încredere avea Eötvös în Șaguna și cum aprecia el mintea ageră și înțelepciunea acestuia, se vede și din interesantul amănunt, pe care îl povestește fostul inspector regesc de școale *Réthy* în amintirile sale publicate în *Néptanítók Lapja*, astfel: „La anul 1869, când m'a trimis ministrul de culte și instrucțiune, baronul Eötvös inspector de școale în comitatul Hunedoarei, mi-a spus așa: La Metropolitul Șaguna să te duci întâi și să-ți faci reverința. Dar să bagi de seamă, cum te prezinți în fața lui, pentrucă acela e om, care are atâta minte, cât jumătate de țară (annyi esze van, mint félországna)k” — cf. Tel. Rom. 1909 nr. 69 pag. 287). Altă dovadă frumoasă despre prietinia acestor doi bărbați însemnați găsim în epistola scrisă de Eötvös la 16 Ianuarie 1870, cu un an înaintea morții sale, către Șaguna, și care începe astfel:

„Adânc stimată Prietine,

„Acum am regretat pentru întâiaș dată în viața mea, că noi catolicii nu am ținut calendarul cel vechiu, căci scriind data de azi în fruntea epistolei mele, am simțit, că roșesc și așa fi dat mult să fi putut scrie în loc de 16 Ian. 3 Ianuarie, căci cel puțin de atunci ar fi trebuit să răspund prietinelor tale rânduri atât de cordiale. Dar necesitatea frânge legea, și prezența Majestății Sale, multe proiecte de legi, pe cari a trebuit să le pregătesc, călătoria mea la Seghedin și la Kecskemét și deschiderea din nou a parlamentului întru atâta mi-au absorbit timpul, încât abia azi ajung să-ți pot scrie și azi numai între astfel de zbuțumări, încât nu pot răspunde la epistola ta cordială așa cum ar trebui și cum așa dori. — Înainte de toate primește mulțumita mea cea mai sinceră pentru urările tale prietenești. Nimenea nu ți le-ar putea răsplăti cu inimă mai caldă decât mine, și nimic nu doresc mai mult decât

să am ocazie a-ți putea dovedi alipirea și dragostea mea. Atotputernicul să te țină și pe Tine ani îndelungați spre binele patriei noastre și spre gloria poporului tău, și să-ți dăruiască pentru zilele bătrânelor tale aceea ce e mai de preț decât orice recunoștință și chiar decât gloria: conștiința, că toate năzuințele tale nobile își vor aduce roadele (dorite)". Și după ce îl roagă pe Șaguna să-i comunice părerea sa în o afacere școlară, încheie Eötvös epistola cu aceste cuvinte prietinești și creștinești: „Și acum Dumnezeu să Te binecuvinteze și să Te țină în bună sănătate, iar pe mine în prietinia Ta”⁹⁾).

*

Oricât de mari și însemnate au fost rezultatele activității lui Eötvös pentru Maghiari și alui Șaguna pentru Români, oricât de nobile au fost stăruințele lor, către sfârșitul vieții pe amândoi i-a cuprins ca un val de amărăciune văzând, că aceia pentru cari au luptat și s’au jertfit o viață întreagă, în loc de a arăta vre-un semn de recunoștință, încep să arunce asupra lor noroiul clevetirilor și al bârfelilor sau după cum zice Psalmistul (56, 5): „scos-au limbile lor ca săgețile; dinții lor sunt arme și sulite, iar limba lor e sabie ascuțită”. Această amărăciune și-o exprimă Eötvös într’un rând astfel: „am cunoscut o doamnă engleză, care de câteori se suia pe corabie, cădea în boala de mare și astfel călătoria tot la doi ani odată în India la bărbatul său și de aici se întorcea apoi la copiii săi crescuți în Londra. De câteori mă gândesc la cariera mea politică, totdeauna îmi aduc aminte de femeea aceasta, lady Erskis. Partea cea mai mare a vieții mele o am petrecut cu un

⁹⁾ „És most áldjon meg az Isten s tartson Téged jó egészségben, engem pedig barátságodban tisztelő hived Eötvös m. p. Epistola e datată astfel: *Budán lán. 16-án 1870.* („Vallás és közoktatási m. kir. Minister”.)

sentiment de scârbă și probabil așa vi fi până la sfârșitul zilelor mele”. Era adânc mâhnit, când vedea la conașionalii săi atâta lipsă de interes pentru problemele culturale și alături de aceasta atâta încredere, trufie, și înclinare spre politică. De aceea a și spus (în 23 Ianuarie 1868), „că „Maghiarul e un eminent animal politic, dar durere nimic altceva și așa se vede că nici nu are talent pentru altceva, decât pentru războiu și pentru politică”¹⁰⁾. Tot astfel îl supăra nespus încetineala, cu care lucrau oamenii din jurul său. „Mă omor (cu munca) — scrie E. — și nimic nu se mișcă dela locul său, fiecare, om lucrează, par’că s’ar fi născut nemuritor și un an pierdut nici nu ar merita, să-l amintim”¹¹⁾.

Iar în 11 Martie 1870 scria fiului său, Eötvös Loránd, aceste cuvinte pline de durere și de resemnare: „Nu am nici o bucurie, în afară de voi (copiii) și în adevăr am lipsă de bucurii, căci situația mea în timpul de față e mai mult decât neplăcută. Zilele mele se strecoară printre lupte și răutatea și ignoranța (oamenilor) fac tot posibilul, ca să-mi amărăscă sufletul. Dar trebuie să lupt și voi lupta, deși speranțele cele mai frumoase mi-se împrăstiează din zi în zi; căci de un lucru sunt convins și anume: dacă strădaniile mele nu promovează interesele speciale ale națiunii maghiare, cel puțin în general nu vor putea să rămână pierdute în interesul civilizației”. Tot cu privire la neajunsurile, pe cari i le făceau neîntrerupt contim-

¹⁰⁾ „a magyar ember kitünőleg politikus állat; de fájdalom nem is más, és úgy látszik, hadakozás s politizáláson kívül nem is bir más képességgel” (Ferenczi s. c. pag 270.)

¹¹⁾ „ölöm magamat s nem mozdul semmi helyéből; minden ember úgy cselekszik, mintha halhatatlannak született volna s egy elveszett év nem is érdemelne, hogy emlitsük (ibidem).

poranii, a făcut în mai multe rânduri următoarea declarație: „În afară de nevasta și de copiii mei abia mai este vre-o referință de viață, pe care ei să nu mi-o fi umplut de amărăciune. Am trecut prin toate durerile, pe cari le-am exprimat în scrierile mele”. (pag. 281.) Singura lui mângâiere era deci viața familiară, iar ca un scut de apărare contra răutății și ignoranței omenesti i-a servit totdeauna literatura și știința. Spre acestea a îndemnat și pe fiul său, căruia îi scrie în 17 August 1870 următoarele cuvinte de îmbărbătare: „Dacă este vre-o plăcere în lume, aceasta o poate da numai știința și iubirea; numai acela simte, că putem fi și fericiți în lume, a cărui minte și inimă a putut să cuprindă un orizont larg, care știe să înțeleagă ordinea minunată a universului sau a istoriei și poate să prețuiască sentimentul cald, cu care o ființă iubită se apropie de dânsul”. (287.)

VII.

Corespondența din ultimii ani ai vieții lui Șaguna încă ne înfățișează o mulțime de dovezi despre ingrătitudinea aceluia, pentru cari a muncit și s'a jertfit el, precum și despre starea lui sufletească apăsată de răutatea și ignoranța oamenilor.

După ce a trecut sinodul arhidiecezan din 1870 scrie lui I. Pușcariu: „*sinodul mă privia de nullă*.... Nu pot desfășura simțemintele mele de întristare, numai atâta îți spun, că diata mea am rupt-o, și încă alta n'am făcut, dar voi face” (6/V. 870). Iar după congresul național-bisericesc din acelaș an, se plângea contra unor deputați mireni (B. și M.) cari l-au insultat în public „și eu m'am făcut, că nu-i înțeleg — scrie Șaguna — căci de oameni turbați mă păzesc... Sinodul arhidiecezan și congresul național pândeste după prilej, cum să mă dehoneșteze”... (21/XI. 1870).

Altădată iarăși își exprimă mâhnirea pentru pornirile destrăbălate ale poporului „suveran” scriind „sunt întristat până la suflet din cauză că de o vreme încoace au intrat în poporul nostru de rând un duh plin de volnicie, și de amenințare.... Inzadar mă provoc la statut, dar *poporul suveran* nu va să priceapă, ci pretinde împlinirea volniciei... Nu merge mai bine treaba nici cu școalele. Poporul *suveran* nu va să știe de calitățile cele bune ale indivizilor apti pentru dascăli, ci îi ține pe aceia de cei mai buni, cari așazicând pe nimica se tocimesc de dascăli”. O adâncă nemulțumire începuse a se furișa în sufletul lui Șaguna față de cei mai mulți dintre cei din apropierea lui. În 5 Febr. 1872 scrie cavaierului Pușcariu: „....Am preșezut la examenele clericale și numai cu profesura lui Ilariu m'am mulțămit; celelalte profesuri le-am găsit mizerabile; am aflat, că nu este nici o armonie între studiile teologice, căci nu se deprind profesorii cu științele teologiei noastre și nu sunt pătrunși despre învățăturile Bisericii noastre, care sunt clasice și cu care nici o altă biserică nu se poate făli; m'am convins, că ei tractează profesura lor ca un ce accidental și petrec afară de profesură timpul lor cu specule, cum să-și facă parale”. Alteori i-se părea că s'a format o atmosferă ghetioasă în jurul dânsului, că toți îl ocolesc și se intrăinează: „ori unde aș porni, văd numai cărări școlturoase, pline de spini... ori cătră cine m'aș apropia, văd pe acela, că fuge de mine sau cel mult mă primește, dar cu inima rece și înghețată”. (25/III. 871.)

Aceasta îl face să exclame cu durere: „Dee Dumnezeu, ca numele meu să se îngroape cu rămășițele mele trupești și alții ca și finicii să răsară”. (3/15 Maiu 1871).

Șaguna ca mitropolit nu putea să aibă la bătrânețele sale măcar mângăierea și bucuriile, pe cari i-le procura prietinelui său Eötvös viața

familiară. Găsia însă și el ca și Eötvös, prilej de înseninare sufletească în neîntreruptele și pasionatele sale îndeletniciri de ordin literar și științific. „Numai studiul limbilor este unica alinare pentru susținerea spiritului meu — scrie Șaguna în 21/XI. 1870 — în stare normală, ca să nu zic pentru îndepărtarea deserației spirituale, care este boala cea mai înfiorătoare! Crede-mi, sincer îți spun, deși mai bine de două săptămâni a trecut congresul și eu tot simt îmbolditurile săgeților lui și ranele inimei mele tot sângerează. Pot încă și aceea să zic, că congresul a reînnoit și împospătat ranele inimei, ce mi le-au înfipt sinodul. Și apoi, când gândesc, că sinodul arhidiecezan se apropie cu pași repezi, crede D-ta, că *mă apucă frigurile*”.. Altădată iară scrie lui Pușcariu: „mă ocup cu cetirea *filosofiei* sfinților părinți vechi, unde găsesc mulțumire spirituală și cunoștințe reale și morale”. (29/IX 1871.)

Vedem așadar, că atât Șaguna cât și Eötvös, ca oameni de cultură superioară, ca bărbați de stat de o însemnătate epocală, n'au fost apreciați după merit de contemporanii lor. Răutatea, ignoranța și ingratitudea acestora a rănit adânc inimile lor simțitoare și a contribuit în parte, ca viața lor să aibă un sfârșit cu mult mai grabnic, de cum ar fi fost de așteptat și de dorit în interesul binelui obștesc. Eötvös a murit în 2 Februarie 1871 și moartea lui l-a atins dureros pe Șaguna atât ca bun și vechiu prietin, cât și ca mitropolit român, care avea încă în ministeriul de culte unele chestiuni importante de rezolvat, cum era d. e. cauza bisericii greco-române din Brașov și altele, cari dacă ar mai fi trăit Eötvös, ar fi putut să primească soluția propusă și dorită de Șaguna. De aceea scrie acesta cu mâhnire și cu presimțiri sinistre: „ministrul Eötvös s'a dus la Ierichon, ca acolo să decidă treaba brașoveană cu Nichitici și Adamovici! Văduva lui mi-a tri-

mis și mie înștiințare de moarte a bărbatului său și eu deci m'am aflat îndemnat a îndrepta cătră ea o epistolă de condolență, în care i-am scris „se zice, că iubitul D-tale soț a murit, eu însă afirm, că el nu a murit, ca să înceteze a trăi, ci a murit, ca să trăiască mai glorios, să trăiască în veci, despre cece ne poate da o dovadă mai presus de orice îndoială convingerea generală în patria întreagă și peste hotarele ei”... Imi pare rău de pierderea lui, *denn es kommt selten was besseres nach...* Miniștrii cei noi din Viena sunt oameni *ignoti et levis armaturae...* Keiner hat das Schiesspulver erfunden, Sirimana Austria, mă tem, că și la noi pe viitor numai *homines obscuri* vor fi miniștri¹²⁾.

Aceste temeri ale lui Șaguna în parte s'au și împlinit. Cât de intimă și frumoasă a fost prietinia dintre Șaguna și Eötvös, prietinie căreia nici mormântul nu i-a putut pune graniță, ne arată alt pasaj dintr'o epistolă, în care Șaguna comunică lui Pușcariu, că pe Eötvös îl visează des și nu știe pentruce...

Credința poporului nostru este, că cel plecat din lume își cercetează în vis pe cei mai de-aproape ai săi ori vine chiar să-i cheme și pe ei din vâltoarea acestei vieți cătră tărâmurile vecinicii. În acest senz Șaguna, ca un prietin bun, n'a întârziat mult a da ascultare chemării din ceea lume. La un an după moartea lui Eötvös scrie lui Pușcariu aceste rânduri, venite par'că de dincolo de mormânt: „De vei auzi vre-o critică nouă din partea Redactorilor jurnalelor noastre române din Pesta, căci nu

¹²⁾ „az mondatik, hogy kedves férje meghalt; én pedig azt állítom, hogy ő meg nem halt, hogy élni megszünjön, hanem ő meghalt, hogy dicsőségesebben éljen; éljen örökké, miről a közmeggyőződés az egész hazában és annak határain tul minden kétségen felül bizonyít” (epistola din 28 Ian. 1871 st. v. cătră Pușcariu).

m'am prenumerat la ele, poți spune atâta, că *eu mă consider ca un mort și ca atare nu iau parte la nimica ce se ține de lume*". (5 I. 1872).

În primăvara anului 1872 prezentându-se sinodul arhidiecezan la Șaguna, acesta le spune câteva cuvinte adânci și pline de înțeles arătând, că, scriitori cei vechi ai bisericii numiau pe episcopi miri ai bisercii, dânsul, însă, zice, că episcopul e mire *al poporului credincios*. Precum caracterul mirelui e acela al credinței cătră mireasa sa, așa trebuie să fie și al episcopului cătră popor. Dară de aci urmează, că și poporul să fie cu aceeaș credință cătră episcopul său. Aceasta a fost ideea sa conducătoare totdeauna. În timpul din urmă însă, din cauza boalei neputându-se ocupa cu alte lucrări, a cetit tratatul lui Cicero: „*De senectute*”. Aco'o a aflat precizate bine toate gradatiunile etății și dânsul s'a conformat întru multe după cele indigitate acolo, pentruca așa să corăspundă datorințelor sale în etatea înaintată¹³⁾. Iarna anului 1872—3 din cauza boalei de inimă nu putu Șaguna să părăsească nici pe un minut măcar odaia, iar în 16/28 *Iunie* 1873 suferințele lui se curmară și numele lui n'a fost îngropat deodată cu rămășițele trupesti — dupăcum și-a exprimat el dorința într'un moment de amărăciune sufletească — ci a trecut prin moarte la nemurire. Sau ca să zicem și noi, cum a zis el despre prietinelui său Eötvös: Șaguna n'a murit, ca să înceteze a trăi, ci a murit ca să trăiască mai glorios, să trăiască în veci...

Numele lui Șaguna semnifică cea mai glorioasă pagină în istoria noastră bisericească, politică și culturală, după cum strălucită este și pagina, pe care o împodobește numele lui Iosif Eötvös în istoria literară culturală și politică a acestei țări.

¹³⁾ „*Actele sinodului arhidiecezei gr. răsăritene din Ardeal*” 1872 pag. 69—70.

Prietinia atât de statornică, intimă și frumoasă dintre acești doi bărbați geniali, legătura nedespărțită dintre aceste două suflete atât de alese, eroice și pline de virtuți, confirmă adevărul spus de Cicero, că deoarece natura nu se poate schimba, adevăratele amiciții rămân vecinice („quia natura mutari non potest, idcirco *verae amicitiae sempiternae sunt*” — *Cic. Lael. 9.*) —

BIBLIOTECA „ASTRA”
SIBIU

